

Obi-ugor szófejtések

vog. *anas* 'szállítókaraván'.

A vogul szót AHLQVISTnál és KANNISTONál nem találtam. Előfordul MUNKÁCSI szövegeiben: pl. É. *luwin ānäsäl, misiñ ānäsäl* 'lófalkával, tehénfalkával' (VNGy. I, 31) és ugyancsak egy északi szövegben szintén *ānas* alakban, ahol M. 'szánsor'-nak fordítja (II, 96—7). SZILASI tévesen *ānas* alakban veszi fel szójegyzékébe. Megtalálható a szó az északi nyelvjáráson alapuló CSERNECOV-szótárban is: *anas* 'ооо3'. A szó tehát nyilvánvalóan egymásután libasorban haladó állatokat vagy szánokat: szállítókaravánt jelent.

Összevethető vele a más osztyák forrásokban nem szereplő, de KARJALAINEN szótárában megtalálható (53 b) két északi osztyák adat: Kaz. *ānas*, O. *ānas* 'nartenkarawane, renntierzug (ein treiber und hinter ihm gewöhnl. 6—7 narten, vor deren jede zwei renntiere gespannt sind)'.

A vogul szó hosszú első szótagjának az osztyákban szabályosan a főhosszúság felel meg.

A két szó kétségtelenül összetartozik, azt azonban nehéz megállapítani, vajjon az egyezés régi örökségből, vagy pedig kölcsönzésből származik-e.

vog. *zarñaj* 'rozsa'

A vogul szó sem AHLQVIST, sem MUNKÁCSI, sem KANNISTO eddig megjelent munkáiban nem fordul elő. CSERNECOVNál viszont a következő szavakat találhatjuk: *harñaj* 'ржавчина'; *harñajin* 'ржавый'; *harñajtan̄kve* 'ржавет'; *harñajtim* 'заржавленный'.

Az osztyákban a következő adatokat találjuk erre a szóra: PAAS. Wb. K. *zarz* 'rost', KARJ. Wb. (331 b) Kr. *zärz* 'rost, grünspan (des eisens, des kupfers);' *zärñitā* 'rosten (eisen)'; *zärñēñ* 'röstig'. Ugyanennek a szónak hosszabb, képzős alakja szerepel a következő osztyák adatokban: KARJ. Wb. (359 b) Kaz. *zärñā* ' = *nōñ* 'winterrost; „schmutzschicht“ (gelbe eisschicht), die sich von brandigem wasser unter dem eis des flusses gebildet hat'; O. *zörñā* 'rost; brune innere schicht der birkenrinde'; Kaz. *zärñāññ*, O. *zörñāññ*, *zärñāññ* 'rostig, verrostet (z. b.: messer, flinte)'; Kaz. *z. iēñk'* 'jää, jonka alapuollele on muodostunut kuolleesta vedestä likainen kerros'; Kaz. *zärñāññttē*, O. *zärñāññttā*, *zörñāññttā* 'rosten (eisen)'. Az obdorszki és kazimi. tehát északi-osztyák adatokban egy *-ñā* képző van, amelyre TOIVONEN más nyelvjárásokból ugyan, de számos példát hozott a m. *könyök* szó osztyák megfelelőivel kapcsolatban (NyK. L, 455).

Mivel a vogul szóban is megvan a *-ñai* (oszty. O. és Kaz. *-ñā*, *-ñā*) képző, valószínű, hogy a vogul szó az északi osztyákból való átvétel.

vog. *zaptorka* 'meddő rénszarvastehén'

Vogul adatunk csak a következő: CSERN. *zaptorka* 'неплодоносящая оленья самка'.

Ugyanez a szó megvan az északi-osztyákban is: KARJ. Wb. (327 a) Kaz. *zäptörkä*, *zäptörkä* 'sein lebenslang unfruchtbar, steril (renntier, pferd, weib)'; O. *zäptörkä* 'einmal trüchtig gewesen und dann für immer steril geworden (renntier)'.

A szó mindkét obi-ugor nyelvben szamojéd jövevény, mint annyi más, a rénszarvastenyésztésre vonatkozó kifejezés.

A jurák-szamojéd szót LEHTISALO a következő alakváltozatokban jegyezte föl (Rennt. 14—5): „O. Sj. *zāptarkk^a* 'unfruchtbare Renntierkuh', OP. *zābtārkko*, T., U—C. *zāpterkk^v*; S. *kāptarokki*, Nj. *kābtarokk^{āi}* id. (zu O. *zāpt* 'Renntierochs' usw.). Dieses Wort bedeutet wenigstens dialektweise speziell eine solche unfruchtbare, abgerichtete Renntierkuh, die schlank und langbeinig ist und besonders schnell läuft.“

A jurák (nyenyec) szó, mint ahogy LEHTISALO is utal rá, a jur. *zāpt* stb. 'Renntierochs' szóval függ össze, ez pedig a O., T. *zāptantš*, Lj. *kāptas*, Kis. *kāptaš* 'kastrieren' (uo. 51) igével.

A rénökör jelentésű szó is megvan mind a vogulban, mind az osztjákban, mint szamojéd jövevény: vog. AHLQV. *xōpit*, *xōpti* 'Wallach (Pferd od. Rennthier)', MUNK.—SZIL. *zāpt* 'rénökör', (VNGy. II, 0617) *zāpt* 'herélt rénszarvas', KANN. (MSFOu. XLVI, 94) FL. *zopt*, Szó. *z^ropt* 'verschnittenes renntier od. pferd', CSERN. *hopt* 'бык'. — Osztj. AHLQV. *xapti*, *xopt* 'ua.', KARJ. Wb. 326 b. V. *ḱowtⁱ* 'renntiermännchen; verschnittenes renntierochs'; Vj. *ḱowtⁱ* 'wallach, Kaz. *zoptⁱ*, *z^roptⁱ* 'verschnittenes renntier; verschnitten, kastriert (pferd, hund, ochs)'; O. *zāpti* 'ua.'; STEINITZ Chrest.² Serk. *zopt^a* 'kastrierter Renntierochse'.

Ezt az összefüggést már megállapította az osztják szóra AHLQVIST (JSFOu. VIII, 6), PATKANOV (Szój.) és STEINITZ (Chrest.² 138), MUNKÁCSI (NyK. XXIII, 88), mind a vogul, mind az osztják szót összeveti a szamojéddal, de nem nyilatkozik arra nézve, vajjon átvételről — milyen irányú átvételről — vagy pedig ősi rokonságról van-e szó. A vogul szót a szamojédból származtatja KANNISTO (MSFOu. XLVI, 94).

Természetesen ugyancsak szamojéd eredetűnek kell vennünk az ugyan- ebbe a szócsaládba tartozó KARJ. Wb. 327 a O. *z^rβt^{id}* 'kastrieren' szót is.
vog. *zant* 'fülszír'

A vogul szót KANNISTO az ősi szókinszhez számítja: (MSFOu. XLVI, 69) AK. (*pāl*) *zāt*, KK. (*pāl*) *ḱāt*, FK. (*pāl*) *ḱānt*, P. (*peël*) *kant*, FL. (*pāl*) *zan't*, Szó. (*pāl*) *zand* 'ohren) schmalz'. Az alsó és középkondai nyelvjárásban denazalizáció történt.

Idevonható még CSERN. *hant* (*palthant*) 'cepa в ушах'.

A szónak pontos hangtani és jelentéstani megfelelőjét megtalálhatjuk az osztjákban is: PAAS. Wb. K. *zānt* 'ohrenschmalz', J. *ḱont*, *p^h-ḱ*. 'ua'. KARJ. Wb. Vj. *ḱon't* 'am boden angeklebter und auf der unterseite etwas angebackener teil der suppe (welcher gegessen wird)'; LIK. *ḱōn't* Mj. *ḱōn't* 'ohrenschmalz'; Trj. *ḱōn't* 'auf dem boden angebackenes (z. b. vom brei; es wird gegessen, denn es ist nicht ganz verkohlt wie das *tāu n^k*'; Ni. *zūn't* = Kaz., Mj.: Kaz. *pūt* *zō n^t* O. *zōn't* 'auf dem boden angebackenes (subst.) von der suppe auf dem boden angeklebte kruste'.

Mivel a vogulban és az osztják nyelvjárások nagyrésztében is csak 'fülszír' a jelentése, a 'kozma' jelentés bizonyára későbbi fejlemény az északi osztják nyelvjárásokban.

KÁLMÁN BÉLA

¹ LEHTISALO átírását nyomdatechnikai okokból egyszerűsítettem.